

Derleyenler
ALP YENEN - ERIK JAN ZÜRCHER
100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye'si'nin 100 Yılı

*A Hundred Years of Republican Turkey.
A History in a Hundred Fragments*

İletişim Yayınları 3427 • Araştırma-Inceleme Dizisi 583

ISBN-13: 978-975-05-3662-5

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel, Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hans Theunissen

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
ALP YENEN - ERIK JAN ZÜRCHER

100 Kesitle Cumhuriyet Türkiyesi'nin 100 Yılı

*A Hundred Years of Republican Turkey
A History in a Hundred Fragments*

ÇEVİREN *Ali Selman*

ALP YENEN Leiden Üniversitesi Bölge Araştırmaları Enstitüsü'nde modern Türk tarihi ve kültürü alanında doçenttir. Bundan önce, 2016 yılında doktorasını tamamladığı Basel Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. *Comparative Studies in Society and History*, *Contemporary European History*, *Behemoth - A Journal on Civilization*, *Die Welt des Islams: International Journal for the Study of Modern Islam* ve *Middle Eastern Studies* gibi dergilerde yazıları yayımlandı. İtihatçıların Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası tarihi üzerine bir kitabı bitirmenin yanı sıra, Soğuk Savaş tarihi ile 1970'lerde Türkiye'deki siyasi şiddet üzerine bir proje hazırlıyor. *Asiler Devri: İmparatorluk Cephelerinde İsyanclar, İhtilalciler ve Çeteciler* (İletişim, 2024) adlı kitabın derleyenlerindendir.

ERIK JAN ZÜRCHER 1953'te Leiden'de doğdu. Leiden Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra, Nijmegen ve Amsterdam üniversitelerinde doçent olarak çalıştı. 2008'de Leiden'de Türkiye Etütleri kürsüsüne atandı. Ayrıca iki sefer Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde çalıştı. 1990-1999 arasında bu enstitünün Türkiye bölümü başkanlığını, 2008-2012 arasında genel müdürlüğünü yaptı. Profesör Zürcher 2008 yılından beri Hollanda Kraliyet Bilimleri Akademisi'nin üyesidir. Araştırma sahası özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemi olan Erik Jan Zürcher'in son kırk yılda on altı kitabı yayımlandı. Bu kitapların hepsi Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevrilen kitaplarından bazıları: *Milli Mücadelede İttihatçılık* (İletişim Yayınları, 2003); *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (İletişim Yayınları, 2003); *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İletişim Yayınları, 1995 ve 2017); (Mete Tunçay ile birlikte der.) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* (İletişim Yayınları, 1995); (der.), *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik 1775-1925* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003); (Donald Quataert ile birlikte der.) *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950* (İletişim Yayınları, 1998); (W. van Schendel ile birlikte der.) *Orta Asya ve İslâm Dünyasında Kimlik Politikaları* (İletişim Yayınları, 2004); (Touraj Atabaki ile birlikte) *Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşme - Atatürk ve Rıza Şah Dönemleri* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012); (der.) *Askerlik "İşi", Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000* (İletişim Yayınları, 2017); *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (4. basım, İletişim Yayınları, 2018), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e: Tarih, Toplum ve Siyaset* (İletişim Yayınları, 2024).

DERLEYENLERİN NOTU

- Giriş yazısı ve 3, 4, 8, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 39, 40, 43, 47, 48, 50, 54, 56, 65, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100 numaralı yazıları Ali Selman, 45 numaralı yazıyı Ercan Akyol çevirdi. Diğer yazıları yazarlar Türkçeleştirdi.
 - Orijinal metinde ağırlıklı Batı dillerindeki yayınların tercih edildiği seçme kaynakçalar, Türkçe kitap ve makalelere öncelik verilerek uyarlandı.
-

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Bir Yüzyılın Tarihinden Kesitler: Cumhuriyet Türkiye'si, 1923-2023

ALP YENEN - ERIK JAN ZÜRCHER 13

1923-1932 33

1 Kalıcı Miras: Cumhuriyet'in İlanı
ALP YENEN 35

2 1923 Yunan-Türk Mübadelesi:
New York'tan Milletler Cemiyeti'ne Bir Mektup
GÖZDE KIRCIOĞLU 40

3 Modernite Yansımaları:
Nazım Hikmet'in Türk Şiirini "Makinalaştırması"
PETRA DE BRUIJN 46

4 "Sahte Türk ve Müslüman Maskeli Yabancılar":
Dönmeler Üzerine Kamuya Açık Bir Tartışma
DİDEM YERLİ 51

5 "İki Aziz Hasta": Yeni Başkentin Siyasi Salgınları
ONUR ADA 57

6 Yasaklama Yetkisi: Takrir-i Sükûn Kanunu
ERIK JAN ZÜRCHER 63

7 "Tarikat-ı Medeniye": Mustafa Kemal Paşa'nın
Kastamonu Konuşması
REMZİ ÇAĞATAY ÇAKIRLAR 67

8	Bir Adım İleri, Bir Adım Geri: Kadın Hakları ve 1926 Medeni Kanunu NICOLE A.N.M. VAN OS	72
9	“Vatandaş, Türkçe Konuş!” yahut “Türkleştirmek İçin Ne Yapmalı?” DENİZ TAT	76
10	Sıradışı Bir Mektup, Sıradışı Bir Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası UĞUR DERİN	81
1933-1942.....		87
11	Doğmakta Olan Bir Ulusun Coğrafyası: 1934 İskân Kanunu ÇİĞDEM OĞUZ	89
12	İçki ile İlgili Düzenlemelere Bir Bakış: Rakı Üretiminde Alkol Yüzdeleri EMRE EROL	94
13	Kemalizmi Tanımlamak: Bir İdeolojiler Çağında CHP'nin Programı REMZİ ÇAÇATAY ÇAKIRLAR	100
14	Dil, Ulus ve Düşmanları: Dilsel Milliyetçilik EMMANUEL SZUREK	106
15	“Hain, Sinsi Bir Hudut”: Türkiye'nin Güney Sınırı RAMAZAN HAKKI ÖZTAN	112
16	Modernleşen Kıyafet, Modernleşen Ulus: Kemalist Kıyafet Reformlarının Yansımaları SEVGİ ADAK	117
17	Göçebeliğin Haritalanması: Ulus-Devletin Kuruluşu REŞAT KASABA	121
18	“Laç Deresi Ağıdı”: Dersim Katliamının Yasını Tutmak UĞUR ÜMİT ÜNGÖR	127
19	Bankacılık Sisteminin Millileştirilmesi: Genel Mevduatların Yükselişi Y. DOĞAN ÇETİNKAYA	131
20	Ekonominin İdaresi: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ALEXANDER E. BALISTRERI	135

1943-1952	141
21 Güvenilmez Teklif: Oniki Adalar ve İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlığı ONUR İŞÇİ	143
22 "Ben Bir Varlık Vergisi Kurbanıyım": İstanbul Rumlarının Sesi ALEXANDROS LAMPROU	148
23 Kırsal Türkiye'yi "Aydınlatmak": Köy Enstitüleri SACIT YARIMOĞLU	154
24 Doğu'yu Teftiş Etmek: CHP Genel Sekreteri'nin Kürt Vilayetleri Hakkında Görüşleri SENEM ASLAN	159
25 Çok Partili Siyasetin Tohumlarının Atılışı: Dörtlü Takrir ALEXANDER E. BALISTRERI	164
26 Tarihî Başkent'in Geleceği: Henri Prost'un İstanbul Nâzım Planı F. CÂNA BİLSEL	169
27 "Ne Yapmalı?": Türkiye'de Azınlık Sanatçıların Mirası NICHOLAS KONTOVAS	177
28 Dinin Dili: Ezanın Türkçeden Arapçaya dönüşü ÖMER KOÇYİĞİT	183
29 "Bütün Barışçı Türk Halkının En Samimi Hissi": Pasifizm ve Kore Savaşı NADAV SOLOMONOVICH	188
30 Arıcılık, Tarım ve Demokrasi: Soğuk Savaş Modernitesi Üzerine Bir Tartışma NICHOLAS DANFORTH	192
1953-1962	197
31 "Erkek Güzellik Kralları": İstanbul'un Tarihinde Toplumsal Cinsiyet, Biyopolitika ve Güzellik Yarışmaları MÜGE ÖZOĞLU	199
32 "Devlete Bağlı Din": Ali Fuat Başgil'in Laiklik İncelemesi UMUT AZAK	205
33 Türk Modernleşmesinin Simgesi ve Batının Kalesi: İstanbul Hilton Oteli HANS THEUNISSEN	210

34	Sonun Başlangıcı: 6-7 Eylül 1955 Pogromu STEFANO BENLİSOY	215
35	Siyasallaşan Çile: Türkiye’de Arnavut Göçmen Olmak NATHALIE CLAYER	221
36	“Ortadoğu’daki Bu Faaliyetler Sadece Başlangıçtır”: Türkiye ve 1957 Suriye Krizi ONUR İŞÇİ	226
37	1961 Anayasası’nın Erken İlanı: Muhalefetten Reform Çağrıları AHMET İNSEL	231
38	Siyasi Değişim İçin Gençliği Seferber Etmek: Parola 55K ÇİMEN GÜNAY-ERKOL	236
39	Pandoranın Kutusunu Açmak: 1960 Askerî Darbesi MOGENS PELT	241
40	“Planlı Kalkınma Dönemi”: Devlet Planlama Teşkilatı’nın Kuruluşu ERWIN DEKKER	247
1963-1972		251
41	Ekonomik Göç ve Eşit Sosyal Haklar İçin Mücadele: Türk İşçileri Almanya’da AHMET AKGÜNDÜZ	253
42	Kalkınma Hayalleri: Köycülük, Kadroculuk ve Disiplinli Toplum ENGİN KILIÇ	260
43	Milli Anlatıdan Sapma: Türkiye İşçi Partisi ve Kıbrıs NIKOS CHRISTOFIS	265
44	Milli Bir Simgenin İnşası: Necip Fazıl Kısakürek ve Ayasofya UMUT AZAK	270
45	Hippilerin Türk Kraliçesi: Perihan Yücel’i Hatırlamak YAVUZ KÖSE	276
46	“Yollar Yürümekle Aşınmaz”: Demirel ve Türk Merkez-Sağında Kırılgan Liberal-Demokrat Moment TANIL BORA	282
47	Nüfus Planlamasının Reddi: Doğum Kontrolü Komplosu HEINRICH HARTMANN	288
48	Türk Parlamentosunda Siyasal İslâm: Milli Nizam Partisi İLKER AYTÜRK	294

49	Güzel Huzursuzluk: Üniversite Özerkliği ve Askerî Müdahale FUNDA SOYSAL	299
50	Emperyalizm, Sömürgecilik ve Oligarşik Diktatörlük: Mahir Çayan'ın Devrimci Kuramı EROL ÜLKER	306
1973-1982		311
51	İstanbul Büyüyor: Boğaziçi Köprüsünün Açılışı GÖZDE KIRCIOĞLU	313
52	Geleceğin Milliyetçi Askerinin Sinemasal Tahayyülü: Küçük Mücahit Kıbrıs'ta GÜLDENİZ KIBRIS	319
53	Modernleşme ve Sınıf Mücadelesi Arasında: Arabesk KADİR DEDE	325
54	Unutulmuş Bir Dalga: Sosyalist Kadın Hareketi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mücadelesi SEVGİ ADAK	330
55	Erkek Anaları: Sevgi Soysal'ın Erkeklik Eleştirileri ÇİMEN GÜNAY-ERKOL	335
56	Devrimci Şehitlik: Haki Karer'in Ölümü ve PKK'nın Ortaya Çıkışı JOOST JONGERDEN	339
57	"Maraş'tan Sonra?...": Aşırı Sağın İç Savaş Stratejisi AHMET İNSEL	340
58	12 Eylül Darbesi Sonrası Alaturka Kapitalizm: Vehbi Koç ve Askerî-Sınai Kompleks KAYA AKYILDIZ	344
59	Bütün Türkiye Solcuları Birleşin! Behice Boran Brüksel'de OĞUL TUNA	351
60	Askerin Etimoloji ile İmtihanı: Kart-Kurt Efsanesi ve Kürtçe DENİZ TAT	355
1983-1992		361
61	Devlet Nezdinde İnkârın Üretimi: "Ermeni Sorunu" UĞUR DERİN	363
62	"Benim Bedenim, Benim Kararım!": Çağdaş Feminist Bir Sloganın Türkiye'de İlk Algılanışları SEVİL ÇIKAR KILINÇOĞLU	370

63	Aydınlar Dilekçesi: 12 Eylül Cuntası'na Bir Meydan Okuma CANGÜL ÖRNEK	375
64	Devlet-Din Kesişimi: Milli Birlik ve Televizyonda Din GÜLDENİZ KIBRIS	381
65	"Bundan Böyle ABD'ye İhraç Edilecek Tekstil Ürünlerimiz...": Özal, Reagan ve Neo-liberalizm HOWARD EISSENSTAT	386
66	Aydınlar Ocağı: Bir Cumhuriyet Kuşağı mı? ZEYNEP BURSA-MİLLET	392
67	Bekaa Vadisi'nde Üç Gün: Abdullah Öcalan ile Röportaj SERHUN AL	397
68	Türkçe Pop: Türkiye'nin Yeni, Kentli ve Neoliberal Kültürü KADİR DEDE	402
69	"Mafyakent Ümraniye": Düzensiz Kentleşme ve İstanbul Gecekonduları JAN-MARKUS VÖMEL	408
70	Liberal İslâm'ın Olabilirliği Üzerine: Medine Vesikası'nın Yeniden Hayat Bulması İLKER AYTÜRK - ANIL KAHVECİOĞLU	412
1993-2002		417
71	Görünmezlik ve Tanınma Arasında: Sivas Katliamı BESİM CAN ZIRH	419
72	Devletin Gayrinizami Örgütleri: Türk-Kürt Çatışmasında Paramiliterler AYHAN IŞIK	425
73	Kadın Özgürlüğü Adına: Üç Kürt Kadın Dergisi NICOLE A.N.M. VAN OS	430
74	Fırtına Gibi Yaşanmış Bir Hayatla Hesaplaşma: Enver Paşa'nın Geri Getirilmesi MICHAEL A. REYNOLDS	434
75	Yokistan Tasarısı: Ütopik Tahayyül Niyetine Totaliter Karabasan ENGİN KILIÇ	440
76	Minareler ve Süngüler: Erdoğan'ın Hapse Girmesine Yol Açan Şiir PETRA DE BRUIJN	445

77	“Türkiye ‘El’imizde”: Başörtü Yasağına Karşı Polemikler ve Protestolar JAN-MARKUS VÖMEL	450
78	“Türkiye’nin Doğal Hakkı”: Avrupa Birliği Adaylığı Vaatleri MÜGE KINACIOĞLU	454
79	Köye Dönüş: Türkiye’nin Kürt İllerinde Devlet İnşası JOOST JONGERDEN	459
80	“Marlboro” Yasası: Kırsal Türkiye’nin Neoliberalleşmesinde Bir Dönüm Noktası ZEYNEP CEREN EREN BENLİSOY	464
2003-2012		469
81	Yeni Bir Umut ve Hayalkırıklığı Dönemi: Türkiye’de Kapsayıcılık ve Çeşitlilik Arayışı OHANNES KILIÇDAĞI	471
82	Yeni Çözümlere Doğru: Türk Ceza Kanunu’nda Cinsiyet NICOLE A.N.M. VAN OS	478
83	Barbeküler, İşgal Altındaki Sahiller ve Beyaz Türkler: Türkiye’de Kültür Savaşları DOĞAN GÜRPINAR	482
84	Betonla Yükseliş: Türkiye’de İnşaat Patlaması MURAT GÜL	487
85	Dozerlere Karşı Darbukalar: Sulukule Mahallesini Kurtarmak İçin Kırk Gün Kırk Gece DANIELLE V. SCHOON	493
86	Vesayetin Sonu: Genelkurmay’ın E-Muhtırası BERK ESEN	498
87	Tartışmalı İktidar, Silahlaştırılan Anılar: Oramiral Özden Örnek’in “Günlükler”i FATMA MÜGE GÖÇEK	504
88	Türkiye’nin Dünyada Yıldızı Parlادیğı An: Davutoğlu’nun Dış Politikası ve Yeni Osmanlıcılık KEREM ÖKTEM	510
89	“Yetmez Ama Evet”: 2010 Referandumunun Uzun Süren Gölgesi İLKER AYTÜRK	515
90	Barış veya Yeni Sorunlar: Halkların Demokratik Kongresi ÖZGÜR MUTLU ULUS	521

2013-2023	527
91 Dayanışma ve Çeşitlilik: Gezi Protestoları EMRE EROL.....	529
92 Köpek Yavruları, Veganlar ve Peynirler: Popülizm Çağında Kültür Savaşları DOĞAN GÜRPINAR.....	537
93 Barış Süreci'nin Sonu, 'Kentkırım' ve Göç: Diyarbakır Sur Örneği GÖZDE KIRCIOĞLU.....	542
94 "Paralel Yapının Başlattığı İsyan": 15 Temmuz Darbe Girişimi Gecesi BERK ESEN.....	550
95 "Nasıl Döndüm?": Sır Olmaktan Sahneye, Türk Queer Argosu NICHOLAS KONTOVAS.....	556
96 Yerel Demokrasinin Dönüşü: CHP ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi KEREM ÖKTEM.....	562
97 Pandemi, Sokağa Çıkma Yasağı ve Bir İstifa: Türkiye'de COVID-19 Politikası EINAR WIGEN.....	569
98 Göç Onyılı: Ölüm ve Yaşam Siyaseti Arasında SİBEL KARADAĞ.....	575
99 Çok, Çok Eski Zamanlarda Türk Ülkesine Düşman Girdi: Televizyon Dizilerinde Milliyetçilik ve Militarizm PETRA DE BRUIJN.....	581
100 Türklerden Başka Hiç Kimseyi İlgilendirmez: Yeni Yüzyıl İçin "Yeni Türkiye"nin Pazarlanması ALP YENEN - ERIK JAN ZÜRCHER.....	586

Bir Yüzyılın Tarihinden Kesitler: Cumhuriyet Türkiye'si, 1923-2023

ALP YENEN - ERIK JAN ZÜRCHER

29 Ekim 2023 Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıl dönümü. Altı yüz yıl boyunca üç kıtada hüküm sürmesinin ardından yenilgiye uğrayan ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak 1923'te ortaya çıkan Cumhuriyet, bazıları için zafer ve başkaları için yıkım olan bir ulus-devlet oluşum sürecinin ürünüydü. Avrupa ve Ortadoğu arasında benzersiz bir koluma ve bölgenin en uzun ömürlü laik cumhuriyetçi rejimine sahip olan Türkiye, çağdaşlarının kalplerinde ve zihinlerinde yarattığı umut ve çekinceler nedeniyle uluslararası bir ilginin odağı olagelmıştır.

Yüzyıllık tarihi boyunca Cumhuriyet Türkiye'si çeşitli siyasi ve toplumsal değişimler geçirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kurulan Cumhuriyet rejimi, iki dünya savaşı arası yıllarda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek parti iktidarının Kemalizm adıyla bilinen ve yeni bir devrimci ruhu canlandırması için uygulanan kültürel reformlar ve modernleşme projelerine dayalı otoriter bir ulus-inşası girişimiyle şekillendi. Bundan Cumhurbaskanı Mustafa Kemal Atatürk'ü (1881-1938) merkezine alan bir lider kültü doğdu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, beş yıllık bir süreçte Türkiye'nin siyasi yapısı "diktatörlük"ten "demokrasi"ye dönüştü. Fırtınalı Soğuk Savaş yılları, devlet-toplum ilişkilerinde daha demokratik ve kültürel çeşitliliğe imkân tanıyan bir alanın yolunu açtı. Fakat hızlı sosyo-ekonomik gelişmeler ve ideolojik radikalleşme siyasi istikrarsızlığa sebep olurken, sivil-demokratik ilişkiler üzerindeki Türkiye'ye özgü askerî vesayet yapılanmasına da meşruiyet kazandırdı. Soğuk Savaş sonrası Türkiye, yolsuzlukla ve devlet ile Kürtler arasındaki şiddetli çatışmanın ateşini yakan yoğun kimlik politikalarının yarattığı sorunlarla boğuştu. 2000'li yıllarda Adalet ve

Kalkınma Partisi (AKP) yönetimi altında ulaşılan ve yurttaş haklarını destekleyen muhtelif yasaların yürürlüğe konulduğu siyasal açılımın ve ekonomik büyümenin aldatıcı olduğu kısa süre içinde ortaya çıktı. Bununla birlikte niceliği niteliğin önüne koysa da, AKP rejiminin sağladığı devlet hizmetleri ve altyapı genişlemesi Türkiye'nin çehresini değiştirdi. Bugünkü Türkiye ise yirmi yıllık AKP iktidarının uygulamaya koyduğu otoriter ve popülist politikalar, ekonomi yönetiminde sergilediği yanlışlar ve girmiş olduğu dış politik çıkamazlardan kaynaklı birçok sorun yaşıyor.

Türünün ilk örneği olan bu kitabımız, Cumhuriyet Türkiye'si'nin yüz yılını yetmişten fazla uzmanın kaleme aldığı yüz tarihsel kesit ve bu kesitlerde tanıtılan yüz kaynak "fragmanı" (*fragment*) aracılığıyla tasvir ediyor. Alannın uzmanı olan yazarlarımız, siyaset, ekonomi, toplum, kültür, cinsiyet ve sanat gibi geniş bir yelpaze oluşturan meselelerle ilgili tarihsel kaynakları tanıtıyor ve tartışıyor. Böylelikle bu kitap, sadece Türkiye'nin çok yönlü tarihini araştırmakla kalmıyor, Türkiye'nin bugününü ve geleceğini anlamada kritik öneme sahip geçmişin ses ve imgeleriyle okurun karşı karşıya gelmesini de sağlıyor.

"Yeni" Türkiye'nin cazibesi: Cumhuriyet'in kuruluşu

Yüzyıl önce ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük kıta imparatorluklarının çökmesiyle Avrupa haritasında belirlemeye başlayan yeni ulus-devletlerin sonuncusuydu. Aynı zamanda, Ortadoğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarından doğan sınırları, esas itibarıyla, Avrupa güçleri tarafından çizilip dayatılmayan ilk ve tek ulus-devlettir.¹

Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Türkiye'nin "milli mücadelesi" hem Avrupa hem de İslâm dünyasında özel bir itibar kazanmıştı. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettiği halde, Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zafer sayesinde, muzaffer İtilaf devletlerinin dayattığı cezalandırıcı yaptırımları geri çeviren tek ülkeydi. Hem Müslümanlar hem de Asya ve Afrika'nın ezilen halkları Mustafa Kemal Paşa'yı ve Türk Kurtuluş Savaşı'nı küresel sö-

1 Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından oluşan kaos dönemi konusunda bkz. Robert Gerwarth, *Mağluplar: Birinci Dünya Savaşı Neden Bitmedi? 1917-1923*, çev. Yüksel Taşkın, İstanbul: Doğan Kitap, 2018. Stanford J. Shaw'ın *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918-1923 - A Documentary Study* (5 cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000) kitabı, oldukça fazla ayrıntı sunar ancak büyük ölçüde Genel Kurmay'ın tarih anlatısını yansıtır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın yeni eleştirel bir tarihi için bkz. Ryan Gingeras, *Last Days of the Ottoman Empire, 1918-1922*, Londra: Allen Lane, 2022; Birinci Dünya Savaşı sonrasında yükselen ve çöken İslâm cumhuriyetlerinin genel bir değerlendirmesi olarak bkz. Stefan Reichmuth, "Der Erste Weltkrieg und die muslimischen Republiken der Nachkriegszeit", *Geschichte und Gesellschaft*, 40 (2014): 184-213.

mürgecilik karşıtı mücadelenin öncüsü olarak desteklediler.² Uluslararası topluluk Lozan Antlaşması aracılığıyla Türkiye'nin bağımsızlığını ve millî sınırlarını tanıdı; Türkiye'yi temsil edenlerin taleplerine uygun olarak, sadece gayrimüslim cemaatleri azınlık olarak niteleyen azınlık rejimini kabul etti.³ Diğer yandan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kasım 1922'de radikal bir adım atarak monarşiyi –altı yüz yıllık Osmanlı saltanatını– kaldırmasıyla, Türkiye, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun o dönemdeki tek cumhuriyetçi rejimi oldu. O günden bugüne alışlagelmiş kabul edilen cumhuriyetçi yönetim biçiminin, o dönemde, yani 1922'de monarşinin kaldırılmasının ve bir yıl sonra da cumhuriyetin ilan edilmesinin, ne denli devrimci bir hareket olduğunu gölgeleyebilir. Ancak bu geçiş sürecinin o dönemde oldukça büyük bir yankı uyandırdığını hatırlamakta fayda var. Cumhuriyet'in ilanından beş ay sonra, Mart 1924'te hilafetin kaldırılması ise daha da tartışmalı bir hamleyle ve İslâm dünyasında Mustafa Kemal'e hayranlık duyanların çoğuna büyük bir hüsrana sebep oldu.⁴

Uluslararası kamuoyunun gözünde, “geri kalmış” bir toplumun ve “oryantal” bir ülkenin kendisini başarıyla savunup ardından “modern” bir yönetim şekli olan cumhuriyeti benimsemesi eşi benzeri olmayan bir örnekti ve bu yüzden elbette yoğun ilgi görmüştü. Cumhuriyet'in ilanını takip eden on yılda, cumhuriyetçi rejimin esnek Kemalizm doktrinine bağlı kalarak, Türkiye'nin kurumlarını, hukuk sistemini ve kültürünü Avrupalılaştırma niyetini açıkça ortaya koyması, Avrupa kamuoyunun çok çeşitli kesimlerinin Türkiye'ye yönelik hayranlığını daha da artırdı.⁵ Komünistler ve genel

- 2 Türk Kurtuluş Savaşı'nın küresel tarihi henüz yazılmayı bekliyor. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk diplomasisinin uluslararası bir değerlendirmesi olarak bkz. Carolin Liebisch-Gümüş ve Alp Yenen, “Petitions, Propaganda, and Plots: Transnational Dynamics of Diplomacy During the Turkish War of Independence”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25, no. 2 (2023): 185-206. Asya ve Afrika'da Türk millî mücadelesi ile karşılıklı dayanışma ifade eden vinyetler için bkz. Hediye Yılmaz, *Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika'nın Uyanışı Hâkimiyeti Milliye Yazıları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007); Bilal N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999); Orhan Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası* (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1994).
- 3 Lozan Antlaşması tarihinin kapsamlı bir değerlendirmesi için, geniş bir araştırmacı grubunun ortaya çıkardığı Lozan Projesi web sitesinde bulunan çok sayıda blog yazısı ve podcast kaydına bakılmalıdır. <https://thelausanneproject.com/>
- 4 Cemil Aydın, *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History* (Cambridge: Harvard University Press, 2017), 127-132 [*İslam Dünyası Fikri: Küresel Bir Entelektüel Tarih Çalışması*, çev. Hasan Aksakal, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021].
- 5 İki savaş arası yıllarda Kemalizmin uluslararası düzeyde çektiği ilginin titiz bir değerlendirmesi için bkz. Nathalie Clayer, Fabio Giomi ve Emmanuel Szurek, “Kemalizmi Uluslararası Bir Bağlama Oturtmak: Dolaylı Bir Yanıtıma İlişkisi”, (der.) Nathalie Clayer, Fabio Giomi ve Emmanuel Szurek), *Kemalizm: Osmanlı Sonrası Dünyada Uluslararası Siyaset*, çev. Barış Özlük (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 13-52. Uluslararası ilgi ve Ortadoğu'da Kemalist Türkiye'nin uluslararası ilişkileri konusunda daha fazlası için bkz. Amit Bein, *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu: İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Uluslararası İlişkiler*, çev. Ceren Can Aydın (İstanbul: Alfa Yayınları, 2023). Kemalizmin İtalyan faşizmi ve Rus bolşevizmi ile karşılaştırmalı tarihi için bkz. Stefan Plaggen-

olarak solcular için, Batı emperyalizmine başarıyla direnerek planlı ekonomi uygulamasına geçebilen ilk ulustu.⁶ Liberaller için, özellikle Fransa'da, laikliğin kabulü beğeni toplamıştı.⁷ Sağ için, özellikle Almanya'da, ülkesine dayatılan barış anlaşmalarını direnerek değiştirebilen güçlü bir liderin önderlik ettiği milli/halkçı ("völkisch") ve militarist ulus-devletin başarısı hayranlık sebebiydi.⁸

Cumhuriyet'te "yeni" olan neydi? İmparatorluk sonrasında devamlılık ve değişim

Savaş sonrası kaos ortamında ortaya çıkan "yeni Türkiye"nin ne ölçüde yeni bir devlet olduğu elbette tartışmaya açıktır. Bu yeni devletin, meşruiyetini bundan böyle sultan-halife yerine yalnızca milli iradeyi temsil eden meclisten alması, üstelik bunu bin altı yüz yıllık çokkültürlü bir yönetim merkezi olan İstanbul'da değil de, Anadolu'nun içlerinde Ankara'da –1920'den itibaren fiilen ve 1923'ten itibaren anayasal olarak– hayata geçirmesi mutlak surette bir yenilikti. Sayıca hiç de az olmayan Hristiyan cemaatlerin savaş yıllarında büyük ölçüde yok edilmiş olduğu Ankara, yeni Türkiye'nin ve Cumhuriyet'in ruhunu temsil edecek biçimde yeniden kuruldu.⁹

Ancak, geçmişle her tür radikal kopuşa rağmen, CHP'nin Kemalist tek parti rejimi ile yönetilen yeni Türkiye, 1913 Babıâli baskımıyla iktidarı ele geçirerek askerî yenilgi yaşadığı 1918 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu tek parti hükümetiyle yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) bir devamıydı.¹⁰ Kurtuluş Savaşı, İTC'nin savaş sonrası direniş hareketi için hazır-

borg, *Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye - Faşist İtalya - Sosyalist Rusya*, çev. Hulki Demirel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

- 6 Vahram Ter-Matevosyan, *Komünizm Gözünden Kemalizm: Türkiye'nin Dönüşümüne Sovyet Yaklaşımları*, çev. Gözde Yılmaz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023).
- 7 Remzi Çağatay Çakırlar, "Radikal Faktör: Tek Parti ve Kemalizm'in Oluşum Sürecinde Radikal Parti Etkileşimleri", (der.) Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Toplum ve Siyaset* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 287-322; Pınar Dost-Nivego, *Le Bon Dictateur: L'image de Mustafa Kemal Atatürk en France (1923-1938)* (İstanbul: Libra Yayınevi, 2014).
- 8 Stefan Ihrig, *Naziler ve Atatürk*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2023); Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei, 1918-1933* (Göttingen: Wallstein Verlag, 2013).
- 9 Alev Çınar, "State Building as an Urban Experience: The Making of Ankara", (der.) Michael Minkenberg, *Power and Architecture: The Construction of Capitals and the Politics of Space* (New York: Berghahn Books, 2014), 227-60.
- 10 İTC tek parti rejiminin nitelikleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Jön Türk İdaresi", (der.) Erik Jan Zürcher, *Meşruiyet'ten Cumhuriyet'e: Tarih, Toplum ve Siyaset*, çev. Turgay Sivrikaya (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), 149-182 ve Erol Ülker, "İttihatçı Tek Parti Rejimi Kurulurken Hizipler, Seçimler, Boykot", *Mülkiye Dergisi*, 45, no. 4 (2021): 940-962. Atatürk yönetiminde tek parti rejimi için bkz.

ladığı acil durum planının bir parçası olarak başlatılmıştı. Nihayetinde eski İTC mensubu Mustafa Kemal, liderliği ele aldı. Kısa süre içinde İTC'nin siyasi liderliğine sadık kalanları tasfiye ederek ve daha geri plandaki İttihatçı kadroları öne çıkararak da olsa İttihatçıların açtığı yoldan hareket etti.¹¹ Sevr Antlaşması'nın dayatılmasına karşı başlatılan silahlı mücadele de Balkan Savaşları'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda tecrübe kazanmış İttihatçı subayların komutası altında ve eski Osmanlı ordusundan arda kalan askerler tarafından kazanıldı. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez, taşra ve yerel bürokrasisinin yanı sıra, yasalarını ve ordusunu da muhafaza ederek imparatorluğun Balkanlar ve Ortadoğu'da¹² geriye bıraktığı diğer vâris devletlerine kıyasla en büyük mirasçısıydı.¹³ Sonuç olarak, yeni cumhuriyet imparatorluğun siyasi seçkinlerini de miras almıştı. Osmanlı hanedanı ülke dışına sürgüne gönderilirken, yeni rejimin öncü kadroları eski İTC mensuplarından oluşuyordu. Bu durum, Cumhuriyet'in üçüncü ve sonuncu İttihatçı cumhurbaşkanı 77 yaşındaki Celal Bayar 1960 askerî darbesiyle makamından uzaklaştırılana kadar sürdü. Bu perspektiften bakıldığında, rejimin yeniliği radikal ve cumhuriyetçi reformlarıyla sınırlı kalırken, ulus-devlet kuruluş süreci İttihatçılık mirasına dayanmaktaydı.¹⁴

“Yeni Türkiye”nin ülke sınırları, belli ölçüde, 1910'lardaki İttihatçıların iktidarındaki “Genç Türkiye”nin ürünüydü. Yeni ulusal sınırlar 1912-1922 arası süregiden bir dizi savaşın ardından çizilmişti.¹⁵ İTC rejimi, genellikle sanı-

Ryan Gingeras, *Ebedî Şafak: Atatürk Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, çev. Barış Bora Güç (İstanbul: Mitra, 2024).

- 11 Kurtuluş Savaşı sırasında İttihatçılar ve Kemalistler arasındaki devamlılık ve çekişme tartışmasına dair bkz. Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salıhoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021); Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012); Alp Yenen, “İttihatçılığın Laneti: İmparatorluktan Cumhuriyet'e Geçiş Döneminin Tarih yazımında Bazı Meseleler”, *Toplum ve Bilim*, no. 163 (2023): 72-77.
- 12 Yeniden çalışılmayı hak eden bu konu üzerine ilk değerlendirmelerden biri olarak bkz. Ergun Özbudun, “The Continuing Ottoman Legacy and State Tradition in the Middle East”, (der.) Carl L. Brown, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* (New York: Columbia University Press, 1996), 133-157. Arap Ortadoğu'sunda, savaş sonrası ayaklanma ve hükümetlerde Osmanlı-Arap subayların oynadığı roller de dahil olmak üzere, varlığını sürdüren Osmanlı izleri konusunda bkz. Michael Provence, *Son Osmanlı Kuşağı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, çev. Okan Doğan (İstanbul: Kronik Kitap, 2021).
- 13 Şematik bir araştırma olarak bkz. Erik Jan Zürcher, “Kemalist Cumhuriyet'in Osmanlı'dan Devraldığı Miras”, *Jön Türk Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015), 213-236.
- 14 Konunun çeşitli yönleriyle ele alındığı bazı metinler için bkz. Erik Jan Zürcher, *Jön Türk Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015).
- 15 Alexander E. Balistreri, “Revisiting Milli: Borders and the Making of the Turkish Nation State”, (der.) Jordi Teiel ve Ramazan H. Öztan, *Regimes of Mobility: Borders and State Formation in the Middle East, 1918-1946* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), 29-58.

lanın aksine, Osmanlı emperyalizmine ve Müslüman milliyetçiliğine bağlılığını Anadolu'da kurulması öngörülen bir Türk ulus-devleti lehine hiçbir zaman terk etmedi. Ancak birçok Balkan göçmeni İttihatçı (ve daha sonraki dönemin Kemalistleri), 1913'te imparatorluğun Avrupa topraklarının kaybedilmesinin ve 1918 ateşkesiyle Arap vilayetlerinin geri dönülemeyecek biçimde terk edilmesinin ardından, Anadolu'nun Türk Müslümanların yeni ulusal anavatanı olduğu düşüncesini benimsedi.¹⁶ Türkiye'nin yeni coğrafi şekli pek alışılmadık da değildi. Zira Batılı haritalarda, Osmanlı'nın özellikle Anadolu'daki vilayetleri "Asya'daki Türkiye", Balkanlar'daki vilayetleri de "Avrupa'daki Türkiye" diye adlandırılıyordu. Ancak Lozan Antlaşması sonrasında Türk delegasyonun yaptırımıyla, Anadolu haritalarında Kürdistan ve Ermenistan isimlerine yer verilmedi. Türk ve Arap milliyetçi resmî tarihlerinde ve emperyalist Batılı tarih anlatılarında uzun süredir vurgulanan ortak iddianın aksine, Türkiye'nin Arap vilayetlerden ayrılması kaçınılmaz bir sonuç değildi. Daha ziyade, Anadolu'daki milli kuvvetlerle dayanışma içinde olan Suriye ve Irak'taki Arap ve Kürt ayaklanmalarının Fransa ve Britanya tarafından bastırıldığı, ayrıca Türk milliyetçilerinin Kilikya'da çoğu Ermeni olan Fransız işgal kuvvetlerini yenilgiye uğrattığı savaş-sonrası mücadelelerin bir sonucuydu.¹⁷ Bu yeni sınırların keskin bir biçimde böldüğü topraklar, yüzyıllar boyunca insan ve mal geçişinin engelsiz yaşandığı yerlerdi. Bu durum Ankara ve komşularının daha sıkı sınır rejimi dayatmalarıyla son buldu.¹⁸

Sosyo-ekonomik ve demografik terimlerle ifade edecek olursak, imparatorluk son on yılı boyunca neredeyse tanınamayacak kadar değişmişti. Bu, öncelikle, 1912-1922 arası kesintisiz savaşın sürdüğü dönemde yaşanan demografik yıkımın neticesiydi. Osmanlı askerleri esas olarak Anadolu'nun köylü nüfusundan geliyordu ve bu nüfus savaş kayıplarının yanı sıra kolera ve tifüs salgınlarıyla büyük ölçüde azalmıştı.¹⁹ Nüfus azalması sorunu 1915-1916 kit-

16 Erik Jan Zürcher, "How Europeans Adopted Anatolia and Created Turkey", *European Review*, 13, no. 3 (2005): 379-94. Genel tarihyazımında Türkiye'nin ulus-devlet oluşumu teleolojisini inceleyen bir eleştirel müdahale olarak bkz. Ramazan H. Öztan, "Point of No Return? Prospects of Empire After the Ottoman Defeat in the Balkan Wars (1912-1913)", *International Journal of Middle East Studies*, 50, no. 1 (2018): 65-84.

17 Hasan Kayalı, *Imperial Resilience: The Great War's End, Ottoman Longevity, and Incidental Nations* (Oakland: University of California Press, 2021); Alp Yenen, "Envisioning Turco-Arab Co-Existence Between Empire and Nationalism", *Die Welt des Islams*, 61, no. 1 (2021): 72-112; Ü. Gölşüm Polat, *Türk-Arap İlişkileri: Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)* (İstanbul: Kronik, 2019); Vahe Tachjian, *La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie: Aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak (1919-1933)* (Paris: Karthala, 2004).

18 Osmanlı sonrası sınırların oluşumu konulu çalışmalara genel bir bakış olarak bkz. (der.) Jordi Tejel ve Ramazan H. Öztan, *Regimes of Mobility: Borders and State Formation in the Middle East, 1918-1946* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021).

19 Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Uygulamada Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi, 1844-1918", *Jön Türk Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın

lesel Ermeni katliamları nedeniyle daha da ağırlaştı. Soykırımdan kurtulanlar artık çoğunlukla Fransız Suriyesi'nde, Sovyet Ermenistanı'nda veya küresel diasporanın bir parçası olarak daha uzak yerlerde yaşıyordu.²⁰ Sürgündekilerin, Türkiye'ye dönüşleri fiilen imkânsız hale getirilmişti. 1923'te Cumhuriyet ilan edildiği sırada, Batı Anadolu ve Marmara bölgesindeki Rum Ortodoks nüfusun büyük bir bölümü ya kaçmış ya kovulmuş ya da öldürülmüştü. Batı Anadolu'nun Türk Kuvayı Milliyesi tarafından yeniden fethi her iki tarafta katliamlara sebep olurken, Rum Ortodoks kesimin çoğunu panik içinde Yunanistan'a sığınmak durumunda bırakmıştı.²¹ Aslında karşılıklı tehcir anlamına gelen 1923-1925 "nüfus mübadelesi", o zamanların Kuzey Yunanistan'ından 400 bin Müslümana karşılık olarak orta Anadolu ve Karadeniz bölgesinden Ortodoks Rumların ayrılmasına yol açtı.²² Mübadele edilen nüfusların anadilleri nedeniyle değil de Hristiyan ya da Müslüman olmaları temelde Rum ve Türk olarak saptanması, Türk ulus-devleti kuruluşundaki Müslüman milliyetçiliğin örtük mantığını belirginleştiriyordu (aynı zamanda, Yunanistan'daki Helenik-Ortodoks milliyetçiliğin ikili niteliğini de).²³ Rumların kentsel ticaret ve hizmet sektörlerinde, Ermenilerin zanaat beceri ve hizmetleri alanında hâkim konumda olmaları nedeniyle, demografik değişim yeni kurulan Cumhuriyet'te muazzam bir nitelikli işgücü açığına sebep oldu.²⁴ Bu nedenle, erken dönem Cumhuriyet Anadolu (aynı zamanda, İstanbul'un yanı sıra Türkiye'nin Avrupa'da kalan yegâne bölgesi Doğu Trakya), geç dö-

(Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015), 241-262; Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023); Yiğit Akın, *When the War Came Home: The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire* (Stanford: Stanford University Press, 2018).

- 20 (der.) Ronald Grigor Suny, Fatma Müge Göçek ve Norman M. Naimark, *Soykırım Meselesi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Ermeniler ve Türkler*, çev. Akın Emre Pilgir (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015); (der.) Fikret Adanır ve Oktay Özel, *1915: Siyaset, Tehcir, Soykırım* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015).
- 21 Emre Erol, *Foçateyn: Foça'nın Büyük Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023); Ryan Gingeras, *Dertli Sahiller: Şiddet, Etnisite ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, 1912-1923*, çev. Melike Neva Şellaki (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015).
- 22 Aslı İğsız, *Humanism in Ruins: Entangled Legacies of the Greek-Turkish Population Exchange* (Stanford: Stanford University Press, 2018); Ellinor Morack, *The Dowry of the State? The Politics of Abandoned Property and the Population Exchange in Turkey 1921-1945* (Bamberg: University of Bamberg Press, 2017); Emine Yeşim Bedlek, *Imagined Communities in Greece and Turkey: Trauma and the Population Exchanges under Atatürk* (Londra: I.B. Tauris, 2016); Renee Hirschon, *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey* (New York: Berghahn Books, 2003).
- 23 Y. Doğan Çetinkaya, "Mübadele: Müslüman Milliyetçiliğinin Tescili", *Toplumsal Tarih*, no. 349 (Ocak 2023): 2-7; Erik Jan Zürcher, "Jön Türkler, Osmanlı Müslümanları ve Türk Milliyetçileri: Kimlik Politikaları 1908-38", *Jön Türk Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015), 337-374.
- 24 Roger Owen ve Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century* (Londra: I.B. Tauris, 1998), 11 [20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi, çev. Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002].

nem Osmanlı Anadolu'sundan çok farklıydı. Artık daha kırsaldı ve nitelikli işgücü azalmıştı, ayrıca yoksullaşmış ve boşalmıştı. Birçok şehir ve köy harap olmuştu. Ankara, Manisa ve İzmir gibi önemli şehirlerinin birçok semti yanmıştı. Ülkenin boşluğu 1920'lerde ülkeyi ziyaret eden tüm yabancıların dile getirdiği bir konuydu, öyle ki nüfus tahminleri 5 ile 10 milyon arasında dahi değişiyordu. Bu sebeple Cumhuriyet'in 1927 yılında ilk defa gerçekleştirdiği nüfus sayımının Türkiye nüfusunun 13,5 milyon civarında olduğunu göstermesi olumlu yönde bir sürpriz oldu.²⁵

İmparatorluktan cumhuriyete geçişte devamlılık gösteren, ilk bakışta göze çarpmasa da günümüze kadar geçerliliğini korumuş başka ideolojik unsurlar da mevcuttu.²⁶ Michael Meeker, çok yerinde bir ifade olan "imparatorluk milleti"nden bahseder.²⁷ Bazı devamlılıklara örnek vermek gerekirse, Osmanlı siyasal kültüründen devralınan güçlü bir devlet milliyetçiliği ve tüm siyasal yelpazenin ortak değeri olarak "devlet akli" (*raison d'état*) mevhumu söz konusudur.²⁸ Ayrıca, genel kanının aksine, "laik" devletin Hanefi-Sünni İslâm'ın örtülü muhafızı olarak kurumsallaşması da Osmanlı geleneğinin devamıdır.²⁹ Hatta Türk eril kültürünün militarist karakterinin Osmanlı geçmişinden aldığı ilhamı da vurgulamak gerekir.³⁰ En nihayetinde önemle belirtmekte fayda var ki, birbirini tamamlayan ama bir o kadar da birbiri ile çelişen tarihsel emperyal mirasların varlığından söz edilebilir. Bir tarafta, Osmanlıların zamanın iyi niyetli süper güçlerinden biri olduğuna inanış ve bir Türk imparatorluğu olarak üç kıtada hüküm sürdüğü imparatorluk geçmişine duyulan gurur vardır.³¹ Diğer tarafta ise, sonunda bizzat devletin be-

25 William M. Hale, *The Political and Economic Development of Modern Turkey* (Londra: Croom Helm, 1981).

26 Türkiye Cumhuriyeti ideolojik tablosunda Osmanlı'dan devam eden unsurlar üzerine bir inceleme olarak bkz. Erik Jan Zürcher, "Ottoman Sources of Kemalist Thought", (der.) Elisabeth Özdalga, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy* (Londra: Routledge Curzon, 2005), 14-27; M. Şükrü Hanioglu, "Kemalizm'in Tarihi Kökenleri", (der.) Ahmet T. Kuru ve Alfred Stepan, *Türkiye'de Demokrasi, İslâm ve Laiklik*, çev. Hande Tatoglu (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 31-57; Selim Deringil, "Namık Kemal'den Mustafa Kemal'e Kemalist Milliyetçiliğin Osmanlı Kökenleri", *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 263-296; Paul Dumont, "Kemalist İdeolojinin Kökenleri", (der.) Jacob M. Landau, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, çev. Meral Alakus (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999), 49-72.

27 Michael E. Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'e Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardaglı (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005).

28 Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

29 Ceren Lord, *Cumhuriyet'in Doğuşundan AKP'ye Türkiye'de Din Siyaseti*, çev. Sami Oğuz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023).

30 Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey* (New York: Palgrave Macmillan, 2004).

31 Kemalist rejimin imparatorluk geçmişini silme niyetiyle bir tür amnezi yürüttüğünü iddia eden genellemelerden farklı olarak, yakın tarihli çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün ihti-

kasını tehlikeye düşüren, travmatik dış saldırılar, iç isyanlar ve toprak kayıplarının kolektif hafızası vardır – ki birçok Türk milliyetçisinin gözünde bu kötü miras, bugün bile devletin başına gelebilecek bir felaketin yazgısıdır.³²

Yüzyıl önce vücut bulan devletin bugünün Türkiye'si ile kıyaslanması ülkenin bir dizi travmatik dönüşümden geçtiğini hemen gösterecektir. Çoğunluğunu kırsal kesimden, okuma yazması olmayan, yoksul, hastalıklı insanların oluşturduğu 13 milyon nüfuslu 1923 Türkiye'si, genellikle kentli, okur-yazar, 85 milyon nüfuslu ve orta-gelir seviyesindeki (çok yüksek derecede gelir adaletsizliği olsa da) günümüz Türkiye'sinden oldukça farklıydı. Kamu hizmetleri sayesinde Türkiye, yüz yıl hatta elli yıl önce hayal bile edilemeyecek bir sosyo-ekonomik kenetlenme seviyesine ulaştı. Bu dönüşümlerin bileşik etkisi, esas itibarıyla, Cumhuriyet'in yüzyılını bir başarı hikâyesine dönüştürmüş görünüyor. Türkiye'nin bugünkü yurttaşları 1923'teki atalarıyla kıyaslanmayacak derecede daha varlıklı, daha refah sahibi. Birçok açıdan Türkiye, Ortadoğu'nun en başarılı Osmanlı-sonrası Müslüman ülkesi. Bu yüzden, cumhuriyetin yüzüncü yılının kutlanması makuldür. Ancak Cumhuriyet'in aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ile Anadolu halklarının şiddetle birbirinden ayrılmasından fayda sağladığını ve o günden beri de etnik-dini azınlıklara taviz vermeden acımasız baskılar uyguladığını unutmamak gerekir.³³

Kutlamaların ve suçlamaların ötesinde: Cumhuriyet'in yüzyılını eleştirel düşünmek

Bugünün Türkiye'si birçok bakımdan 1923'te olduğundan çok daha iyi bir ülke fakat siyasal sisteminde, hukuki uygulamalarında, insan haklarında, ideolojik ve kültürel çizgiler üzerinden yaşanan kutuplaşmalarda çok bü-

şam ve kasvetiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi kültürünü şekillendirme sürecinde –fakat seçici olarak– içselleştirildiğini gösteriyor. Erdem Sönmez, “A Past to Be Forgotten? Writing Ottoman History in Early Republican Turkey”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 48, no. 4 (2021): 753-769; Halil Akkurt, *Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları: 1960-1980* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2020); Nicholas Danforth, “The Ottoman Empire from 1923 to Today: In Search of a Usable Past”, *Mediterranean Quarterly*, 27, no. 2 (2016): 5-27; Nicholas Danforth, “Multi-Purpose Empire: Ottoman History in Republican Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 50, no. 4 (2014): 655-678.

32 Bu durum genellikle Sevr Sendromu ya da Sevr Kompleksi olarak anılıyor. Feroz Ahmad, *Turkey: The Quest for Identity* (Oxford: Oneworld, 2003), 163 [Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022]; Fatma Müge Göçek, “Why is There Still a Sèvres Syndrome? An Analysis of Turkey's Uneasy Association with the West”, *The Transformation of Turkey: Redefining State and Society from the Ottoman Empire to the Modern Era* (Londra: I.B. Tauris, 2011), 98-184.

33 Doğu Anadolu'yu alt üst eden şiddetin derinlikli yerel tarihi için bkz. Uğur Ümit Üngör, *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*, çev. Ali İhsan Dalgıç (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016). Türkiye'deki şiddetin tarihini ele alan diğer bir kaynak, (der.) Stephan Astourian ve Raymond Kévorkian, *Collective and State Violence in Turkey: The Construction of a National Identity from Empire to Nation-State* (New York: Berghahn, 2020).

yük sorunlar yaşamaya da devam ediyor. Peki bu kitap bu tablonun neresine oturuyor? Bu kitap, yüzüncü yılındaki Türkiye Cumhuriyeti'ni ne tamamen kutluyor ne de topyekûn suçluyor. Bize göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıldönümü, ülkenin yüzleştiği sorunlar karşısındaki değişimi ve direnci ile ilgili derinlemesine düşünebilmek için fevkalade bir fırsat sunuyor. Fakat Türkiye tarihinin hem parlak hem de karanlık sayfaları olduğunu da vurgulama gereksinimini duyuyoruz.

Türkiye'nin yüz yıllık tarihinin başarılarını ve sorunlarını "Türkiye istisnacılığı" ile izah eden eğilimden kaçınmalıyız.³⁴ Türkiye'nin deneyimlediği değişimlerin büyük bir bölümü Türkiye'ye özgü olmaktan ziyade, küresel eğilimlerin bir parçasıdır. 1918'den başlayarak imparatorluk-sonrası ulus-devlet kuruluşu süreci, 1929-1939 Büyük Ekonomik Buhranı, 1945 sonrası küresel Soğuk Savaş düzeni ve ayrıca, 1989 sonrasında neo-liberalizm, neo-muhafazakârlık ve postmodern kimlik siyasetinin ortaya çıkışı da bu eğilimlerin küresel çerçevelerini teşkil ederler. Ayrıca, bu değişimlerin birçoğu elbette Türkiye'de oldukça özgün bir biçimde ifade bulmuştur. Bütün ulus-inşası süreçleri, aynı zamanda bir ayırım, sürgün, asimilasyon ve baskı süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Ancak bu sebep olunan acılara bir mazeret olamaz. Türkiye'nin de kendi ulus-inşa sürecinde payına düşen vahşet sahifelerini keşfetmek için, Maurus Reinkowski'nin dediği gibi, ayın karanlık yüzüne seyahat etmek gerekmez.³⁵ Türkiye'nin çok partili sisteme geçişi, İkinci Dünya Savaşı sonrası ikinci küresel demokratikleşme dalgasının bir parçası olarak Bernard Lewis gibi modernist oryantalistler tarafından İslâm dünyasında bir istisna olarak övülmüş olsa da, askerî vesayetin nüfuzu ve insan hakları ihlalleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin demokratikleşme seyri'nin eksikleri inkâr edilemez.³⁶ Dünyanın başka yerlerinde de olduğu gibi, sanayileşme, kitlesel göçler, büyük ölçekli turizm, küreselleşme ve refah devletini yıkacak olan neo-liberalizm, Türk toplum ve ekonomisini şekillendirmiştir. Tüm bu gelişmeler bazıları için fırsatlar yaratırken, diğerleri için kayıplara ve acılara sebep olmuş, farklı zamanlarda farklı grupların istifade ettikleri toplumsal hareketlilik daha çoğulcu bir toplum yaratamamıştır.

Türkiye ciddi insani, mali ve siyasi krizlerin pençesinde 2023'e girerken, geçtiğimiz yirmi yıl boyunca demokrasiyle seçilmiş ancak giderek popülistleşen, otoriterleşen ve Cumhuriyet'in bazı kuruluş ilkelerini açıkça reddeden bir

34 Lerna K. Yanık, "The Making of Turkish Exceptionalism: The West, the Rest and Unreconciled Issues from the Past", *Turkish Studies*, 24, no. 3-4 (2023): 640-657.

35 Maurus Reinkowski, *Geschichte der Türkei: Von Atatürk bis zur Gegenwart* (Münih: C.H. Beck, 2021), 162.

36 Bernard Lewis, "Why Turkey Is the Only Muslim Democracy", *Middle East Quarterly* (Mart 1994): 41-49. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin demokratikleşmesine eleştirel bir bakış için, Kerem Öktem, *Turkey Since 1989: Angry Nation* (Londra: Zed Books, 2011).

iktidar tarafından yönetiliyor. Buna rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıldönümüne ithafen, kutlamayı hedefleyen bazı yayınları da içeren yüzlerce etkinlik ve proje planlandı. 1973 Cumhuriyet'in ellinci yılı ve 1981 Mustafa Kemal Atatürk'ün yüzüncü doğum yıldönümü kutlamalarıyla kıyaslandığında, ne çok şeyin değiştiği hemen görülecektir. Hem 1973'te hem de 1981'de, Türkiye sırasıyla 1971 ve 1980'de gerçekleşen askerî darbelerin baskıcı uygulamalarının etkisi altındaydı. Bu kutlamalarla bağlantılı tüm yayınlar resmî devlet söyleminin izlerini taşıyordu (ve gerçekten hepsi tek bir logo kullanıyordu).³⁷ Türkiye yine 2016 askerî darbe girişiminin sonuçları ve sebep olduğu siyasi ihraç ve baskıların olumsuz etkileriyle boğuşurken, bugün artık tek tip bir anma anlayışının dayatılması imkânsızdır. AKP iktidarının muhalif sesleri defalarca şiddete başvurarak bastırmaya çalışmasına ve kendi İslâmcı popülist bakışını çekinmeden sergilemesine rağmen, canlı bir sivil toplum varlığını sürdürüyor ve devlet düsturunun muhtelif suretlerini eleştirip reddediyor. Devlet, Türkiye'de artık ideolojik bir egemen olmayabilir ama hâlâ dev gibi bir siyasal varlık.

Bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılını kutlarken, aynı zamanda, tarihi boyunca dışlanan ve ezilenlerin hakkını nasıl verebiliriz? Türkiye'nin demokratik siyasi kurumlarının başarılarını aydınlatırken, demokrasiyi ihlal eden yönlerini nasıl açıklarız? Türkiye'nin gelişimini ve ilerlemesini takdir ederken, aynı sürecin yarattığı çaresizlik ve eşitsizlikleri nasıl değerlendirebiliriz? Her ne kadar bu çelişkiler arasında uyum sağlayacak bir orta yol sunma arayışında olmasak da, bu çelişkili soruların, 2023 Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıl kutlamalarını topyekûn itibarsızlaştırmaya yönelmeden, geçtiğimiz yüzyılın bütünselliğini anlamanın kritik bir yöntemi olduğunu öne sürüyoruz.

Kitabımızın amacı: Tarihsel karmaşıklığı kesitlerle tasvir etmek

Bu kitap kesinlikle herhangi bir “modern Türkiye” tarihi değildir. Erik Jan Zürcher'in artık otuz yılını doldurmuş ve 2017 yılında gözden geçirilmiş dördüncü baskısı yapılan *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* kitabı gibi, üniversite öğrencileri ve ilgili diğer okurlar için konuyu ele alan çeşitli kitaplar zaten mevcuttur.³⁸ Bir derleme olarak bu kitap, Türkiye ile ilgili bazı temel ko-

37 Bunun istisnalarından ikisi mutlaka okunması önerilen şu makale derlemeleridir: (der.) Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun, *Atatürk: Founder of a Modern State* (Londra: Hurst, 1981) ve (der.) Jacob M. Landau, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, çev. Meral Alakuş (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999).

38 “Modern” Türkiye tarihlerinin genel olarak ortak özellikleri (geç) Osmanlı ve Cumhuriyet tarihlerini tek bir kitapta toplamalarıdır. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yase-min Saner, 1993, 4. gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018) İngilizce yayımlanmış en ayrıntılı siyasi tarih olma özelliğini korumaktadır. Kitap, resmî tarih yazımı üzerine de birçok eleştirel görüş sunmaktadır. Her ne kadar önemli ölçüde zaman aşımına uğra-

nularda yeni araştırmaları özetleyen bir akademik el kitabı da değildir.³⁹ Kitabımızın amacı, tekil bir anlatı ya da eksiksiz bir araştırma ortaya çıkarmak değil, daha ziyade, çeşitli kaynak fragmanlarını, onların kopuk ve eksik mantığını benimseyerek yüz adet kısa tarihsel kesitte mercek altına almaktır.

Bu kitapta takip ettiğimiz yöntemi tanımlamak için belki de en uygun ifade, tarihsel karmaşıklığı kesitlerle tasvir etmek olacaktır. Kitabımızda sunulan tarihsel kesitlerin odağında kaynak niteliğinde metinsel veya görsel fragmanlar kullanıyoruz. Tarihin varsayılan bütününe eksiksizliğini ya da çokluğunu zaten başka herhangi bir yöntemle tasvir edemeyeceğimiz için tarihsel süreci farklı kesitlere ayırarak, kısmi tarihsel anların tarihin bütünlüğü içerisindeki işleyişine dair yeni bir bakış açısı sunuyoruz. Bunun için, yazarlarımızla birlikte, bugünkü Türkiye'nin şekillenmesinde anlam ve önem attettiğimiz siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik anları ve anıları tasvir eden yüz tarihsel kesiti bir araya getirdik.

Ancak belirtmemiz gerekir ki, kitabımız yer verdiği yüz tarihsel kesitle 1923'ten 2023'e uzanan süreci ele alıyorsa da, o süreçteki her bir yıla bir

miş olsa da, özellikle de kültür ve düşünce tarihine (daha ziyade Batı merkezli) yaklaşımı nedeniyle, Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Boğaç Babür Turna, İstanbul: Arkadaş, 2008), her modern Türkiye tarihi öğrencisinin okuması gereken bir klasiktir. Ayrıntıları bakımından zengin olsa da Carter Vaughn Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik, 1789-2007*, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011); Sina Akşın, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007); Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), Kemalist tarih yazımına yakın laik-modernist bir anlatı benimsemişlerdir. Fransız ekolünden Hamit Bozarslan, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015) ve Alman ekolünden Reinkowski, *Geschichte der Türkei* (2021), eleştirel yaklaşımlar için alternatiflerdir. Ayrıca Türklerin tarihini eski Türkistan'dan çağdaş Türkiye'ye kadar uzatan farklı bir genel Türk tarihi türü daha vardır ve kayda değer örnekleri şunlardır: Klaus Kreiser ve Christoph K. Neumann, *Küçük Türkiye Tarihi*, çev. Yunuz Emre Gürbüz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008) ve Carter Vaughn Findley, *Dünya Tarihinde Türkler: Asya'nın Boz krlarından Avrupa'nın İlerine*, çev. Ayşen Anadolu (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019).

- 39 Bazı bölümleri bir öüde zaman aşımına uğramış olsa da, modern Türkiye'ye dair harika tematik araştırmalar içeren kapsamlı derlemeler olarak bkz. (der.) Reşat Kasaba, *The Cambridge History of Turkey, 4. cilt: Turkey in the Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) ve (der.) Celia Kerslake, Kerem Öktem ve Philip Robins, *Turkey's Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010). Son yıllarda, Routledge Yayınları Türkiye hakkında bazı el kitapları yayınladı ancak kısa bölümlerden oluşması nedeniyle fazlaca ayrıntı sunmadığı söylenebilir; yine de, farklı alanlarda ve çeşitli temalar üzerine yapılan araştırmaları özetleyerek yararlı bir hizmet veriyorlar. (der.) Metin Heper ve Sabri Sayarı, *The Routledge Handbook of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 2012); (der.) Alpaslan Özerdem ve Matthew Whiting, *The Routledge Handbook of Turkish Politics* (Londra: Routledge, 2019); (der.) Joost Jongerden, *The Routledge Handbook of Contemporary Turkey* (London: Routledge, 2021); (der.) Didim Havlıoğlu ve Zeynep Uysal, *The Routledge Handbook of Turkish Literature* (Londra: Routledge, 2023). Aynı derecede yararlı diğer bir kaynak, Güneş Murat Tezcür, *The Oxford Handbook of Turkish Politics* (New York: Oxford University Press, 2022). Günümüz çevrimiçi ansiklopedilerinin olduğu kadar eksiksiz olmasa da, modern Türkiye tarihi öğrencilerinin yararlanabileceği önemli bilgiler sunan diğer bir kaynak, (der.) Metin Heper, Duygu Öztürk-Tuncel ve Nur Bilge Criss, *Historical Dictionary of Turkey*, 4. baskı (Lanham: Rowman & Littlefield, 2018).

fragman denk gelmiyor. Kaynak olarak tanıtılan fragmanları seçme ve düzenlemede kullandığımız yöntem, yüz yılı onyıllık dilimlere bölmek oldu. Her bir onyıl için, tarihin özel bir an ve anısı açısından önem taşıyan gelişmeleri temsil ettiğini düşündüğümüz kaynak fragmanlarını bir araya getirdik. On tane onyıllı kapsayan tematik koleksiyonu oluştururken, bilindik ve sıradışı konuları, büyük olaylarla merak uyandırıcı unutulmuş küçük hikâyeleri bir araya getirmeye ve dengelemeye çalıştık. Elbette, bu onlu sistem, belirli bir ölçüde yapay bir araç. Yazarlarımızın birer kaynak fragmanından hareketle tasvir ettikleri tarihsel kesitlerin dahil oldukları onyıllın tüm büyük akımlarını ve dönüşümlerini temsil edemeyeceğinin ve onyıllardan daha uzun dönemlere yayılan süreçlerin kapsamını tam olarak kavrayamayacağına farkındayız. Sonuç olarak, böyle bir derleme için eksiksizlik iddia etmek mümkün değildir. Buna rağmen, okurlarımızın seçtiğimiz kaynak fragmanları aracılığıyla her bir onyıllın “ruhunu” kavrayabileceğini ve birkaç onyıllı yayılan belirli meselelerin gelişme aşamalarını birden fazla tarihsel kesiti arka arkaya okuyarak takip edebileceğini düşünüyoruz.

Kitaptaki her bir tarihsel kesit, tek tip bir format kullanarak, bir yasa maddesi, söylev, metin, mektup, gazete makalesi, şiir, şarkı, anı, fotoğraf, poster, harita, şema gibi bir tarihsel kaynak fragmanını paylaşıyor ve tartışıyor. Bu fragman şeklindeki tarihsel alıntılar, nesneler ve anlar, okurlarımızın Cumhuriyet Türkiye’sinin geçmişine ait çok çeşitli bir ses ve imge yelpazesini deneyimlemesini sağlıyor. Kaynak fragmanlarını seçerken, devletçi, üstenci ve seçkin bakış açıları ile toplumsal, dışlanmış ve ötekileştirilmiş görüşleri dengeleyerek bir araya getirmeye özen gösterdik. Ayrıca, katkıda bulunan yazarlarımız, okurlarımıza dönemin politik ve sosyal gelişmelerini tasvir eden tarihsel kesitler sunarken, bu gelişmeleri şekillendiren veya simgeleyen kaynak fragmanlarını farklı bağlamlar içinde konumlandırarak anlamlandırdılar. Bu format sayesinde, her fragman diğerlerinden bağımsız ama bütünün ortak parçaları olarak farklı tarihsel kesitler ortaya koyuyor. Yani, okurlarımız kitabımızda yer verdiğimiz yüz tarihsel kesiti baştan sona kronolojik olarak okumak zorunda değil. Her bir kesit, kendi başına da Cumhuriyet Türkiye’sinin tarihi, sosyolojisi ve kültürü ile ilgili şaşırtıcı bilgiler aktarmanın yanı sıra, orijinal kaynak niteliğinde fragmanlara yer veriyor. Amacımız, bu tarihsel kesitlerin, ele aldıkları çeşitli konulara ve dahil oldukları onyıllara dair sadece bilgi aktarması değil, aynı zamanda okurlarımızın Türkiye’nin karmaşık gerçekliklerini tasavvur etme imkânını sağlaması.

Kitabımıza kısaca göz atılırsa, birincil kaynaklardan alınan bu kısa fragmanlara yer vermesi nedeniyle, üniversite seminerlerinde yaygın olarak kullanılan türden –öğrencilere birincil kaynakları okuma ve çözümleme fırsatı yaratmak için– belgelere dayanan kaynak kitaplara benzediği görülecek-

tir.⁴⁰ Özellikle yurtdışında Türkçeyi (yeterince) bilmeyen öğrencilere verilen derslerde kullanılabilecek, Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine böyle bir kaynak kitabı bugüne kadar yayınlanmamıştı.⁴¹ Bu açıdan kitabımızın İngilizce orijinali, bu açığı kapatmak amacıyla, yani öncelikle üniversite derslerinde kullanılmak üzere tasarlandı. Halihazırda Türkçe çevirimiz ise, ister İnkılap Tarihi derslerinde ister Türkiye'nin siyaseti, toplumu, kültürü ve ekonomisi üzerine farklı derslerde, birincil kaynakları temel alarak öğrencilerle tartışabilme fırsatı tanıyor. Ancak, kitabımız genel yaklaşımı itibarıyla, sadece tarihsel kayıtların notlar eklenmiş bir koleksiyonunu sunan bir kaynak kitap olmanın ötesine geçiyor. Kaynak fragmanlarının kendi adına konuşmasına imkân tanımanın yanı sıra, yazarlarımıza, kalem aldıkları bu yüz tarihsel kesitte fragmanların anlam ve önemlerini tanıtmak, betimleme, yorumlama ve açıklamaları için de alan açtık. Bu sayede, kitabın, Türkiye üzerine çalışan araştırmacıların rehberliğinde, Türkiye tarihi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaya hevesli okurların kişisel kütüphanelerinde de yer bulacağını umuyoruz.

Kriz döneminde kolektif bir çaba: Kritik bir dönemeçte Türkiye çalışmaları

Bu iddialı projeyi gerçekleştirmek için Türkiye üzerine çalışan, çoğunluğu Türkiye'den olmak üzere farklı ülkelere tarih, sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin çeşitli alanlarında çalışmış, farklı kuşaklardan gelen çok geniş bir

40 Türkiye de dahil olmak üzere Ortadoğu tarihini ele alan çeşitli İngilizce kaynak kitaplar mevcuttur. Örneğin, (der.) Camron Michael Amin, Benjamin Fortna ve Elizabeth Brown Frierson, *The Modern Middle East: A Sourcebook for History* (Oxford: Oxford University Press, 2006); (der.) Julia Clancy-Smith, *The Modern Middle East and North Africa: A History in Documents* (Oxford: Oxford University Press, 2013); (der.) John Felton, *The Contemporary Middle East: A Documentary History* (Washington DC: QC Press, 2008); (der.) Marvin E. Gittleman ve Stuart Schaar, *The Middle East and Islamic World Reader* (New York: Grove, 2003); (der.) J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, 2 cilt (New Haven: Yale University Press, 1979); (der.) Kemal H. Karpat, *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (New York: Praeger, 1982); (der.) Akram Fouad Khater, *Sources in the History of the Modern Middle East* (Boston: Cengage Learning, 2010).

41 Geç Osmanlı döneminden 21. yüzyıla kadar edebiyat ve anılardan Almancaya tercüme bir pasajlar seçkisi sunan bir antoloji olarak (der.) Hülya Adak, Erika Glassen ve Sabine Adatepe, *Hundert Jahre Türkei: Zeitzeugen Erzählen* (Zürich: Unionsverlag, 2010) önemli bir istisnadır. Türkiye tarih ve sosyolojisinin belirli yönlerini ele alan kaynak kitaplar olarak bkz. Şirin Tekeli, *Women in Modern Turkish Society: A Reader* (Londra: Zed Books, 1995) ve (der.) Esra Özyürek, Gaye Özpınar ve Emrah Altındış, *Authoritarianism and Resistance in Turkey: Conversations on Democratic and Social Challenges* (Cham: Springer, 2019). Elbette edebi eser seçkileri de mevcuttur, birkaç örnek verecek olursak: (der.) Talat S. Halman ve Jayne L. Warner, *An Anthology of Modern Turkish Drama*, 2 cilt (Syracuse: Syracuse University Press, 2008) ve (der.) Kemal Silay, *An Anthology of Turkish Literature* (Bloomington: Indiana University Turkish Studies, 1996).

uzman kadrosunu seferber etmeyi başardık. Böylece, kitabımız, Türkiye'nin son yüz yılda gösterdiği gelişmenin çok farklı yönlerini ele almanın yanı sıra, "Türkiye çalışmaları" (*Turkish studies*) diye adlandırılan akademik alanın canlı ve çok yönlü bir panoramasını –ya da belki daha iyi bir deyişle bir anlık fotoğrafını– sunmaktadır.

Uluslararası akademik bir disiplin olarak Türkiye çalışmaları, iki kökten ortaya çıkmıştır. Bir tarafta, Avrupa üniversitelerinde esas itibarıyla "şarkiyat çalışmalarının" (*oriental studies*) bir dalı olarak Türkoloji diye adlandırılan bu tarihsel filoloji branşında, eski çağlardan yakın çağlara kadar, Türkî toplumların dilleri ve tarihleri çalışılırdı.⁴² Diğer tarafta, Soğuk Savaş ile birlikte öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişen "bölge çalışmaları" (*area studies*) kapsamında, özellikle güncel politik meselelerin ışığında, Türkiye üzerine tarihsel ve sosyal-bilimsel araştırmalar başlamıştır.⁴³ Geçtiğimiz son otuz-kırk yılda, bu iki gelenek giderek birleşti ve Türkiye çalışmaları, disiplinlerarası bir alan haline gelerek tarih, kültürel çalışmalar ve sosyal bilimlerin dallarında uluslararası bilim insanlarını bir araya getiren ve modern Türkiye'yi çeşitli teorik ve metodolojik yaklaşımlarla, aynı zamanda küresel ve karşılaştırmalı bakış açılarıyla inceleyen bir alan haline geldi.⁴⁴ Bu ye-

42 Emmanuel Szurek, "Épistémologie de la turcologie", *European Journal of Turkish Studies*, 24 (2017): <https://doi.org/10.4000/ejts.5524>; Hans Theunissen, "Turks in Nederland", (der.) Jan Schmidt, *Nederland in Turkije - Turkije in Nederland*, (Leiden: Leiden University Press, 2012), 92-117; Christoph Herzog, "Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8, no. 15 (2010): 7-76.

43 Nathan J. Citino, "The Ottoman Legacy in Cold War Modernization", *International Journal of Middle East Studies*, 40, no. 4 (2008): 579-597; Cangül Örnek, "From Analysis to Policy: Turkish Studies in the 1950s and the Diplomacy of Ideas", *Middle Eastern Studies*, 48, no. 6 (2012): 941-959; İlker Aytürk, "The Flagship Institution of Cold War Turcology", *European Journal of Turkish Studies*, no. 24 (2017): <https://doi.org/10.4000/ejts.5517>. Soğuk Savaş dönemi Türkiye üzerine yapılan karşılaştırmalı siyaset bilimi üzerine bir çalışma için bkz. Begüm Adalet, *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey* (Stanford: Stanford University Press, 2018). Soğuk Savaş döneminde ABD'de bölge çalışmalarının tarihi için bkz. Zachary Lockman, *Field Notes: The Making of Middle East Studies in the United States* (Stanford: Stanford University Press, 2020); Zachary Lockman, *Contending Visions of the Middle East. The History and Politics of Orientalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 100-148 [Hangi Ortadoğu? Oryantalizm. Tarih. Siyaset, çev. Burcu Birinci, İstanbul: Küre Yayınları, 2012].

44 Türkiye çalışmaları alanındaki gelişim konusunda bkz. (der.) Marie Bossaert ve Emmanuel Szurek, "Transturcologies: Une histoire transnationale des études turques / Transturcology: A Transnational History of Turkish Studies", özel sayı, *European Journal of Turkish Studies*, 24 (2017), <https://journals.openedition.org/ejts/5370>; Erik Jan Zürcher, "Monologue to Conversation: Comparative Approaches in Turkish Historiography", *Journal of Turkish Studies*, 15, no. 4 (2014): 589-599; Howard Eissenstat, "Children of Özal: The New Face of Turkish Studies", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 1, no. 1-2 (2014): 23-35; (der.) Sinan Cidde ve Paul T. Levin, "Turkish Studies from an Interdisciplinary Perspective", özel sayı, *Turkish Studies*, 15, no. 4 (2014); Robert Zens, "Turkish Historiography in the United States", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8, no. 15 (2010): 149-177; (der.) Donald Quataert ve Sabri Sayarı, *Turkish Studies in the United States* (Bloomington: Indiana University Ottoman and Modern Turkish Studies Publications, 2003).

ni perspektifler, Türkiye çalışmalarının akademik izolasyonunu büyük ölçüde azalttı. Projemize katkıda bulunanlar, çoğunlukla Türkiye çalışmalarında eleştirel yaklaşımlar sunuyorlar. Yani, genellikle Türkiye ile ilgili resmî, milli ve popüler anlatıları sorgulayıp yapı-bozuma uğrattıyorlar. Bu nedenle kitabımız, aynı zamanda Türkiye çalışmalarındaki güncel araştırma eğilimlerine ve eleştirel yaklaşımların paradigmatik dönüşümlerine de ışık tutuyor.

Halihazırda, Türkiye çalışmaları kritik bir dönemeçten geçiyor. Eleştirel yaklaşımların öncü eserleri 1980'lerde ve 1990'larda, 12 Eylül askerî müdahalesine ve Atatürkçü askerî vesayet söylemine bir tepki olarak ortaya çıkmıştı.⁴⁵ Askerî cunta yönetimi altında, eleştirel yaklaşımı benimseyen akademisyenlerin birçoğu üniversitelerdeki işlerini kaybetti ve dolayısıyla İletişim (1983) gibi alternatif yayınevleri ve Tarih Vakfı'nı (1991) kurmaya, *Tarih ve Toplum* (1984-2003, 2005-2014, 2021-) ve *Birikim* (1975-1980, 1989-) gibi eleştirel dergileri (yeniden-) yayınlamaya başladılar. Daha sonradan "post-Kemalist" diye adlandırılan bu yeni eleştirel çalışmalar, Türkiye üzerine yazılmış kurucu mitlere başarılı bir yapı-söküm uyguladılar ve Türkiye'nin siyasetini germeye devam eden Cumhuriyet'in "yaratılış günahlarını" cesurca dile getirdiler. İslâmcı ve Kürt kimlik politikalarının yarattığı giderek artan zorluklar karşısında, 1990'lardan sonra Kemalizm de bir kriz sürecine girmişti.⁴⁶ Kemalizm, Batı modernizmi ideali, Türk egemenliği kaidesi ve Atatürkçü lider kültüründen oluşan üç ayaklı bir dogma haline gelmişti. 2000'lerde, post-Kemalist yaklaşımların daha aktivist versiyonları Türkiye'de ve uluslararası Türkiye çalışmalarında da giderek daha yaygınlaştı ve anaakım olmaya başladı. Akademisyenler ve kanaat önderleri, Türkiye'nin Kemalist düzeninden kaynaklı sorunlarına ancak liberal İslâmcı güçlerin yönetimi devralmasının çare olacağı düşüncesini giderek daha fazla desteklemeye başladılar.⁴⁷ Dolayısıyla, 9/11 saldırılarının hemen ardından,

45 1980 darbesi sonrasında Türkiye çalışmalarında yeni bir akademik konsensus oluşumu konusunda bkz. (der.) Metin Heper and Ahmet Evin, *State, Democracy, and the Military: Turkey in the 1980s* (Berlin: De Gruyter, 1988) ve Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, *Turkey in Transition: New Perspectives* (Oxford: Oxford University Press, 1987).

46 Kemalizmin krizinin kilit özelliklerinin özetlendiği kaynak, Şerif Mardin, "Some Notes on Normative Conflict in Turkey", (der.) Peter Berger, *The Limits of Social Cohesion: Conflict and Mediation in Particularist Societies* (Boulder: Westview Press, 1998), 207-231. Kemalizmin kimlik krizi konusunda aynı zamanda bkz. (der.) Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* (Seattle: University of Washington Press, 1997); (der.) Hans-Lukas Kieser, *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities* (Londra: I.B. Tauris, 2006); (der.) Ayşe Kadioğlu ve Fuat Keyman, *Symbiotic Antagonisms: Competing Nationalisms in Turkey* (Salt Lake City: University of Utah Press, 2011).

47 Bu tarz yaklaşımların eleştirileri için bkz. İlker Aytürk, "Post-Post-Kemalizm: Yeni Bir Paradıgmayı Beklerken", *Birikim*, no. 319 (Kasım 2015): 34-48; İlker Aytürk, "Bir Defa Daha Post-Post-Kemalizm: Eleştiriler, Cevaplar, Düşünceler", *Birikim*, no. 374-375 (Haziran-Temmuz 2020): 101-119; (der.) İlker Aytürk ve Berk Esen, *Post-Post-Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Araştırmalar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022). Türk liberal solu ve küresel ortaklarının İslâmcılığın

2000'lerin önemli uluslararası yayınlarında, AKP ve kendine has “ılımlı İslâm” söylemi, Türkiye'nin demokratikleşmesinin, liberalleşmesinin ve çoğulculuğunun habercisi olarak övgülerle karşılandı. Beklentiler büyük ölçüde gerçekçi görünüyordu zira verilen sözler atılan adımlarla destekleniyordu. AKP iktidarı eski Kemalist-laik düzenin, orduda, bürokraside, sanayide ve medyadaki hâkimiyetini sona erdirmeyi başarmıştı. Türkiye siyasal sisteminde askerî vesayetini sona ermesi, seçilmişlerin ve sivil toplumun rolünü artıran çok sayıda (ilk yıl içinde 261) yasanın geçirilmesi ile mümkün oldu. Ancak, AKP iktidarının gitgide belirginleşen ve sertleşen otoriterleşme eğilimi, 2013 Gezi olayları sırasında artık yadsınamaz bir noktaya vardı.⁴⁸ Rejimin bu karanlık yüzünün açığa çıkmasının akabinde, bu otoriter gelişmeleri öngörememenin yanı sıra, AKP'nin kendi ürettiği miti eleştirmeden yeniden üreten ve tam tersi kanıtların varlığına rağmen her tür yanlışlışı AKP adına büyük bir gayretle reddeden bir akademik literatür enkazı oluştu.⁴⁹ Son on yılda, mutlak bir güç ile donatılmış cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile siyasi kurumlarının tamamen yıpratılması, saymakla bitmeyecek insan hakları ihlalleri ve dudak uçuklatan yolsuzluk skandalları, birçok Türkiye uzmanının tüm dikkatini ve enerjisini yoğunlaştırdıkları başlıklar oldu.⁵⁰ Bütün bu değişimler, Cumhuriyet tarihinin yeni sentez ve yorumlar üzerinden yeniden yazılması gerekliliğini ortaya koyarken, tarihin bir kez daha güncel siyasi çekişmeler temelinde geriye doğru yazılması riskini de beraberinde getiriyor.

Bu kitapta, yüz yıl için yüz tarihsel kesiti bir araya getirerek, bu kritik dönemcin ardından ortaya çıkan yeni yaklaşımların bazılarını dikkat çekiyoruz. Birincisi, eleştirel tutuma sadık kalarak, Kemalist tek parti rejiminin ve baskıcı politikalarının daha yeni ve nüanslı yorumlarına yer veriyoruz.⁵¹

yükselişini nasıl süslediklerinin tartışıldığı bir kaynak, Cangül Örnek ve Funda Hülagü, “Idiocy or Ideological Fallacy?: An Attempt to Interpret the Fatal Amour Between the Left Liberal Intelligentsia and the Islamists in Turkey”, (2018), https://www.academia.edu/42911424/Idiocy_or_ideological_fallacy_An_Attempt_to_Interpret_the_Fatal_Amour_Between_the_Left_Liberal_Intelligentsia_and_the_Islamists_in_Turkey

- 48 Neo-Kemalist tepkinin ötesine geçen erken bir otoriterleşme uyarısı bkz. Yunus Sözen, “Turkey Between Tutelary Democracy and Electoral Authoritarianism”, *Private View*, no. 13 (2008): 78-84. https://www.academia.edu/43163465/Turkey_between_tutelary_democracy_and_electoral_authoritarianism
- 49 Claire Berlinski, “Guilty Men: How Democracies Die”, *The American Interest*, 24 Nisan 2017, <https://www.the-american-interest.com/2017/04/24/guilty-men/>. Siyaset biliminde bu tür yanlış düşüncelere ilişkin bir itiraf ve açıklama için bkz. Paul Kubicek, “Faulty Assumptions About Democratization in Turkey”, *Middle East Critique*, 29, no. 3 (2020): 245-57.
- 50 Bu konularla ilgili yakın tarihli bir değerlendirme olarak bkz. Yeşim Arat ve Şevket Pamuk, *Turkey Between Democracy and Authoritarianism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).
- 51 Kemalist tek parti rejimi üzerine yeni araştırmaların yer aldığı ve kitabımızın birçok yazarının da katkı yaptığı bir derleme, (der.) Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Toplum ve Siyaset* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2022).

İkincisi, 2000'lerin post-Kemalist anaakım yaklaşımlarından farklı olarak, Soğuk Savaş ve sonrasında ortaya çıkan İslâmcı ve sağcı hareketlere dair yeni eleştirel çalışmalara yer veriyoruz. Üçüncüsü, son birkaç onylda Türkiye çalışmalarında en önemli katkıların kimlik ve azınlık politikalarını ele alan eleştirel çalışmalardan geldiğini kabul ederek, kitabımızda bu yöndeki yaklaşımları, özellikle de Kürt sorunu ve kadın hakları ile ilgili çalışmaları ön plana çıkarıyoruz. Kitabın sıradışı yapısı, Türkiye çalışmalarındaki bazı mevcut araştırma boşluklarını da doldurmamızı sağladı. Öncelikle, kronolojiyi 1923 yılından başlatma kararımız, modern Türkiye tarihyazımında anaakım yaklaşımların –haklı olarak– ortak noktası olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan kökenlerini vurgulama geleneğine bilinçli olarak ters düşüyor. İmparatorluktan cumhuriyete devamlılıkları bu giriş kısmında tartışmış olduğumuz için, kitabın geri kalanında Cumhuriyet Türkiye'si'nin tarihini onyıllık dönemsel kesitler çerçevesinde sunuyoruz. Ayrıca, her onyıl eşit ağırlık vererek, Türkiye çalışmalarında var olan bazı dengesizlikleri aşmamız mümkün oldu. Dolayısıyla, hem Kemalist hem de post-Kemalist tarihçilerin eserlerinde hâkim olan, Cumhuriyet tarihinin “tekil” şekillendirici dönemi olarak addedilen Kemalist tek parti iktidarının damga vurduğu Cumhuriyet'in erken dönemine aşırı vurgu yapma yöneliminden kaçınmış olduk. Kitabın onyıl temelli yapısı bize, az çalışılmış dönemlere, özellikle de Soğuk Savaş yıllarına, hak ettiği ilgiyi gösterme fırsatı tanıdı. Daha da önemlisi, Türkiye üzerine çalışan sosyal bilimciler arasında yaygın olan, AKP iktidarı boyunca yaşanan güncel siyasi mücadeleleri tarihin nihai yörüngesi olarak görme eğilimindeki bugüncülük (*presentism*) yaklaşımını ve tarihsel miyopluğu da aşmış olduk. Daha da ötesi, bir araya getirdiğimiz tarihsel kesitlerle teleolojik beklentileri boşa çıkaran çok sayıda alternatif yolun varlığını gösterdik.⁵²

* * *

En nihayetinde belirtmeliyiz ki meslektaşlarımızın hararetili işbirliğine mazhar olmasaydık, bu çeşitlilikte bir uzmanlık yelpazesini bir araya getirmek mümkün olmazdı. Leiden Üniversitesi Bölge Araştırmaları Enstitüsü (*Institute for Area Studies*, LIAS) Türkiye Çalışmaları programındaki meslektaş ve doktora adaylarına, alfabetik sırayla, Onur Ada, Petra de Bruijn, Remzi Çağatay Çakırlar, Uğur Derin, Bilgen Erdem, Ömer Koçyiğit, Gözde Kircioğ-

52 Bu tür alternatif yaklaşımlara diğer bir örnek olarak bkz. Erik Jan Zürcher, “Türkiye'nin Modern Tarihinde Dönüm Noktaları ve Kaçan Fırsatlar: Çok Daha Farklı Olabilmiş Denilen Durumlar”, *Jön Türk Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015), 285-295.

lu, Nicholas Kontovas, Nicole van Os, Deniz Tat, Hans Theunissen ve Didem Yerli'ye, kitapta yer alan yüz kesitin tasarım ve formatına yaptıkları katkılar dolayısıyla teşekkür ederiz.⁵³ Leiden Türkiye Çalışmaları programı ile bağlantısı olan uluslararası arkadaş ve meslektaş çevresine, yaratıcı fikirleri ve katkılarıyla bu kitabı mümkün hale getirdikleri için müteşekkirimiz. Kitabın katkıda bulunanların birçoğu, içeriğin kalitesini kontrol etmek için karşılıklı hakem denetiminde gönüllü oldular, bu nedenle de onlara ayrıca teşekkür ederiz. Özellikle COVID-19 pandemisi sırasında, projenin başlamasında, yazışmaların ve editöryal prosedürlerin sürdürülmesindeki değerli yardımları için Didem Yerli ve Uğur Derin'e, ayrıca metnin son gözden geçirilmesi ve tashihini üstlenen, tarihçiliğinin yanı sıra profesyonel editör ve çevirmen olan Mark David Wyers'a teşekkür ederiz. Bu kitap, Leiden Beşeri Bilimler Fakültesi'nin Fakülte Etki Fonu'ndan ve LIAS'ın yayın ödeneğinden yararlandı, bunlar için müteşekkirimiz. Böylesine büyük bir projeyi destekledikleri için Leiden Üniversitesi Yayınları'ndan Saskia Gieling ve çalışanlarına teşekkür ederiz. Leiden'deki Oosters Instituut Vakfı'na da kitabımızın tanıtımına sağladıkları fon için müteşekkirimiz.

Yazarlarımızın birçoğu gönüllü olup, kendi yazılarını kendileri İngilizce'den çevirdiler, Türkçeye uyarladılar. Diğer yazıların, bu giriş kısmı dahil, çevirisini ise Ali Selman üstlendi. Bilgen Erdem, Deniz Tat ve Halil Akkurt da bu giriş kısmının Türkçe çevirisinin son düzeltmeleri konusunda bize önerilerde bulundular. Kendilerine titiz çalışmalarından ötürü teşekkür ederiz. Bu çeviri sürecinde yazarlarımız, bazı hataları düzeltme ve bazı revizyonlar yapma fırsatından da yararlanmak istediler. Dolayısıyla, bu Türkçe çeviri, orijinal baskıya göre bazı düzeltmeler ve farklılıklar da içerir. En önemli fark, ne yazık ki, bir yazının Türkçe çevirisini, yazarın da onayı ile, Türkiye'de ifade ve akademik özgürlüğünün yoğun bir baskı altında olduğu günümüz koşullarında yayımlanmamış olmamızdır. Tüm zahmetlerine rağmen, bu denli karmaşık ve kapsamlı bir kitabı Türkçeye çevirmek konusunda inisiyatif ve büyük özveri göstermiş olan yazarlarımıza, İletişim Yayınları'ndan Ahmet İnel ve Tanıl Bora'ya teşekkür ederiz.

19. yüzyıl başlarında Jena Çevresi'nin Alman Romantikleri, filoloji ve felsefe yazılarında kısa biçimsel bir tarz olarak fragman formatını yaygınlaştırmışlardı. Friedrich Schlegel (1772-1829) 1804 yılında yazdığı bir incelemede, Gotthold Ephraim Lessing'in (1729-1781) çalışmasıyla ilgili olarak "Bu fragmanlar nedir? Onları böylesine değerli kılan nedir? Tam olarak hangi

53 Bu kitabın hazırlanmasında esin kaynağı, Ağustos 2018'de Türkiye Etütleri programı başkanlığından ayrılan Erik Jan Zürcher'e emeklilik hediyesi olarak hazırlanan çevrimiçi eğitim materyalinin formatı olmuştur. <https://www.universiteitleiden.nl/en/humanities/institute-for-area-studies/turkish-studies/courses>

ruhsal gücün parçasıdır?” diye yazmıştı. “Eğer her bir fragmana korkakça bakmaz, bütünün kütesini ve ruhunu görürsek, cesaretle söyleyebiliriz ki: Onlara hükmeden ruh sezgidir.”⁵⁴ Yüz yıllık gelişme sürecinde Cumhuriyet Türkiye’si’nin tarihsel karmaşıklığını anlamak için nasıl birbirinden farklı yüz kaynak fragmanını seçmek için meslektaşlarımızın “sezgilerinden” yararlandıysak, bu kitapta derlediğimiz ve kaleme aldığımız bu yüz tarihsel kesitin bir bütün olarak tasvir edilmesinde de okurlarımızın “sezgisine” güveniyoruz. Bütünün, kesitlerin toplamından büyük olduğunu teslim ederek, bu yüz kesitin, yüzüncü yılında Cumhuriyet Türkiye’si’nin tarihinin ruhuna dair yeni bir tasavvur sağlamasını umuyoruz.

54 İngilizce tercümesinden alıntılan kaynak, Tanehisa Otabe, “Friedrich Schlegel and the Idea of Fragment: A Contribution to Romantic Aesthetics”, *Aesthetics*, no. 13 (2009): 64. Aynı zamanda bkz. Andreas Käuser, “Theorie und Fragment: Zur Theorie, Geschichte und Poetik kleiner Prosaformate”, *Kulturen des Kleinen: Mikroformate in Literatur, Kunst und Medien*, (der.), Claudia Öhlschläger, Sabiene Autsch ve Leonie Süwolto (Leiden: Brill, 2014), 41-55.